

עיר שדה 04.2 – זיכרון קולקטיבי ומרחב ציבורי: החזרת השפה ערבית לרחובות הבאת הנכבה לשיח הציבורי וסיפורה הלא-מסופר של יפו

קבוצת פרהסיה הוקמה בשנת 2004 על ידי המעצב הגרפי עופר כהנא במטרה לקדם שינויים חברתיים ולהילחם על זכויות אדם של קבוצות חלשות. אל כהנא חברו אנשי חינוך ואמנים, ביניהם מנאר זועבי, איוב אעמר, הדס קידר, אסנת בר אור, הגר גורן, אורנה בן שטרית, תמר משולם וטל אדלר. חברי הקבוצה החלו לקיים מפגשים במקומות שונים ברחבי הארץ על מנת לדון בסוגיות החברתיות הבווערות, ולחשוב על פרויקטים תרבותיים אשר בכוחם לפתוח צוהר לשינוי חברתי. מטרתה ההתחלתית של הקבוצה הייתה לפתח שפת תקשורת אזרחית חדשה על ידי הפצת חומרי הסברה אלטרנטיביים, קיום תערוכות, פיתוח תוכניות לימוד ואוריינות חזותית פעילותם הושפעה מהתהליכים המדיניים והמאורעות של אותה התקופה והגיבה להם: ארבעת פיגועי ההתאבדות, אישור תוכנית ההתנתקות בכנסת ותגובת צה"ל לאינתיפאדה השנייה. בהמשך יזמה הקבוצה שיתופי פעולה עם עמותות וארגונים שונים, ביניהם: "רופאים לזכויות אדם", "הועד נגד עינויים בישראל" ו"אחותי".

פרויקט הדגל של הקבוצה הוא *777 השפה* (2007) - מילון חזותי של מילים בערבית ועברית במרחב הציבורי. עבודה זו נוצרה בתגובה לתהליך מחיקת השפה הערבית משלטי הרחובות ברחבי הארץ, גם באופן רשמי וגם בפעולות כמו ריסוס והדבקת מדבקות על גבי הכיתוב הערבי. פרהסיה ביקשה להחזיר את השפה הערבית למרחב הציבורי במושבה הגרמנית בירושלים ולהנכיח אותה מחדש באמצעות מילון מרוסס ברחובות העיר. המילים בערבית, בתעתיק עברי, הפכו לתרגום ויזואלי של מוקדי עניין. למשל, המילה 'כסף' רוססה בערבית על יד הכספומט. פעולות הכיתוב הערבי נתקלו בתגובות סוערות מצד התושבים, בייחוד משום שהתנהלו בזמן מלחמת לבנון השנייה.

פרויקט *777 השפה* לא הסתכם בפעילות בירושלים, אלא המשיך לשכונת עג'מי ביפו. יחד עם תנועת הנוער סדאקה-רעות (נוער ערבי ויהודי) רוססו מילים שהתייחסו לחמש מאות צווי הפינוי שקיבלו באותה השעה תושבי השכונה הותיקים. הזהות הערבית של יפו הלכה ונמחקה מהמרחב הציבורי כחלק מתהליכי הפיתוח הכלכלי של שוק הנדל"ן; שלטי רחובות השכונה כבר לא היו כתובים בערבית וזהותה של יפו כעיר ערבית השתמרה רק במרחב הפרטי. קבוצת פרהסיה הפכה את המרחב הציבורי של שכונת עג'מי – מדרכות, כבישים, גדרות, חזיתות בתים, למילון חזותי ערבי – עברי; ליד חנות ירקות רוססה המלה "לימון" ומלה טעונה כמו "אטום" הופיעה סמוך לקירות הבתים המיועדים להריסה. נוצר אפוא מסלול הליכה אלטרנטיבי, המכוון היכרות מחודשת עם השכונה, ונערכו בו גם סיורים מודרכים מטעם הקבוצה.

עיר שדה: הארכיון ו פרקים בהיסטוריה של אקטיביזם תרבותי בתל-אביב יפו
במסגרת "אוהבים אמנות. עושים אמנות" 2012

פרהסיה - מילון חזותי ערבי - עברי

בשנת 2007 חברה פרהסיה לעמותת "זוכרות" - עמותה שמטרתה להחדיר את אירועי הנכבה למודעות הציבור היהודי בישראל. בשיתוף עם הוצאת פרדס הם החלו להוציא לאור את 'סדק - כתב עת לנכבה שכאן' - במה לפעילות פוליטית באמצעות טקסטים של שירה, סיפורת, מחקר ודימויים העוסקים בנכבה הפלסטינית ובהשלכותיה על החברה העכשווית. דרך ראיונות כתובים, עדויות ושירים, כתב-העת ביקש להפוך את ההיסטוריה הפלסטינית לחלק מההיסטוריה המדוברת והמסופרת של כלל הציבור הישראלי; לקשר בין אירועי הנכבה לבין המציאות האישית,

הקולקטיבית, הפוליטית והעשייה התרבותית העכשווית. בדומה לפרויקט השפה של פרהסיה, כתב העת שאף לייצר שפה חזותית חדשה, כפולת לשון, המבקשת להחזיר את ההכרה בעבר ובתרבות הפלסטינית אל תודעת הציבור הישראלי. שישה גליונות יצאו לאור עד היום, ולוו בערבי דיון וימי עיון ברחבי הארץ. עמותת זוכרות פועלת גם במישורים נוספים: בתחום החינוך, העמותה מעבירה סדנאות, חומרי לימוד ובונה תוכניות לימוד עבור מוסדות שונים. העמותה אף מפעילה גלריה הנותנת במה לעבודות אמנות העוסקות במישרין או בעקיפין באירועי הנכבה והזיכרונות המודחקים מ- '48.

הפרויקט *אוטוביוגרפיה של עיר* החל להתגבש בשנת 2000 כפועל יוצא של שיתוף פעולה בין סמי בוכרי לאייל דנון. עם פרוץ האינתיפאדה השנייה, הם החלו לחשוב יחדיו על פרויקט שיחקור את ההיסטוריה הבלתי פורמאלית של העיר יפו, ממספר מגוון של נקודות מבט, שאינן מתלכדות לכדי נרטיב אחד, היסטוריה אשר תיכתב מאיכוף של עדויות וסיפורים של פלסטינים מבוגרים, שלא זכו לספר את סיפורם. מספר שנים לאחר מכן, בשנת 2007 הם הקימו את עמותת "איאם" אשר מימנה את הארכיון שהחל להיבנות ועסקה גם בהרחבת פעילותם אל מעבר לארכיון ההיסטורי. דחיפות הפרויקט, כפי שמספר בוכרי בראיון עמו, נבעה מהצורך לתעד את סיפורם של העדים המזדקנים, שבקרב לא יוכלו לספר את סיפורם: סיפורים אישיים המייצרים זיכרון קולקטיבי, שאינם מתמקדים רק באירועי הנכבה אלא בחוויית החיים ביפו לפני שנת 1948 ולאחריה.

ראיון מתוך ארכיון אוטוביוגרפיה של עיר

ראיון עם אבו סאדאי, מתוך ארכיון אוטוביוגרפיה של עיר

הארכיון, שנאסף אט-אט, התאחד לכדי אתר המייצר שיטוט וירטואלי בין הסיפורים; כל העדויות המצולמות מקוטלגות לפי נושאים, ואותם נושאים מופיעים כענן מילים הנע במרחב הקיברנטי לעבר מבקר האתר. בין הנושאים: מנשייה, אדמה, חינוך, זיכרון, מלחמה, 1948, הריסת בתיים, מסחר, הגירה, בית קפה, בית בושת ועוד. כאשר נבחרת מילה מסוימת, היינו, נושא מסוים, נפתח חלון המראה וידיאו של מרואיין המספר סיפור שקשור בנושא הנבחר. לצידו, האתר פותח מעין קוליסות על פי מילות מפתח שהמרואיין מציין, ופורש בפני המשתמש נושאים נוספים ואפשרויות נוספות להמשך העיון בארכיון. כך נטווה סיור וירטואלי תוכני, הבונה תמונה מורכבת של זיכרון אישי וקולקטיבי, והופך את המשתמש הופך לצרכן ביקורתי של ההיסטוריה. באמצעות *אוטוביוגרפיה של עיר* ההיסטוריה ההגמונית, הטבעית לכאורה, הופכת לנחלת כל-אדם, שרשאי לכתוב אותה מחדש.

לאחר יצירת תשתית השימור והתיעוד ההתחלתית, הפרויקט שאף להרחיב את פעילותו- לייצר פלטפורמה של שיח, של פעולה, על מנת לשנות תפיסות עולם ודפוסי מחשבה: *"אני לא משמר, אני רוצה לשנות תפיסה. אני רוצה שאנשים יתחילו לשאול שאלות וזה בעצם המהות של הפעילות שלנו"*, אומר סמי בוכרי בראיון שנערך במסגרת "עיר שדה". בשנת 2007 החלו להגיע מאות צווי פינוי למשפחות הותיקות שחיות ביפו ובתים שלמים פונו ונהרסו כחלק מתוכניות הנדל"ן של יפו המתחדשת. תושבים נאלצו לעזוב את בתיהם ללא פיצוי כספי. בשלב זה, פעילותה של *אוטוביוגרפיה של עיר*, החלה להשתלב ולתעד את המצב החדש והאקטואלי, ולא רק לפעול כמשמרת זיכרונות העבר. *"המאבק היה סמל"* אומר בוכרי, *"ובייחוד תקשורתית- לתת את התחושה שלא מדובר בבית אחד או שניים, אלא בתופעה."*

בכדי לפתוח את הפרויקט מעבר לגבולות הארכיון, התקיימו גם ארבע תערוכות/ התערבויות במרחב הציבורי, אשר במהלכן הוזמנו אמנים שונים ליצור עבודות המתייחסות לסיפוריה של יפו. דוגמא לעבודה בולטת במסגרת תערוכות אלו הינה עבודתו של רונן אידלמן, אשר בחר לעבוד בשכונת מנשייה- שכונה שנחרבה כליל ב-48'. בניסיון לשחזר את מה שהיה שם קודם, אידלמן שרטט על גבי המדרכות והכבישים את קווי המתאר ושמותיהם של רחובות עבר, בשלוש שפות. במקביל לפעולת השרטוט, החלו להתפתח שיחות עם העוברים והשבים, אנשים אשר באו מרקעים שונים והיו בעלי דעות מגוונות באשר לעברה של שכונת מנשייה. האינטראקציה עם האנשים הללו

והשיחות שהתעוררו כתוצאה מהפעולות במרחב, הפכו לחלק בלתי נפרד מהעבודה עצמה. במסגרת אותה תערוכה, יוחאי אברהמי העביר סיורים מודרכים אלטרנטיביים ביפו, והבמאי סכנדר קופטי סיפר והקרין סיפורים על יפו שבדה מליבו – עבודה שהדגישה את "הקלות הבלתי נסבלת" שבכתיבת ההיסטוריה ובכינון נרטיבים שהופכים למקובלים.

נתבך נוסף של פעילות עמותת "איאם" הינו ניסיון לבנות תוכנית לימודית, אשר תהיה חלק מהתוכנית השנתית, ותיתן מקום להיסטוריה הפלסטינית למעשה, בבתי הספר הממלכתיים כיום לא קיימות תוכניות לימוד שנותנות ביטוי לעבר קולקטיבי זה. לטענתנו של בוכרי, קיימת חשיבות גדולה בלימוד העבר הפלסטיני בבתי הספר, בכדי לחזק את הזהות הפלסטינית- זהות מפולגת ומטושטשת, שהולכת ונדחקת אל מחוץ לחברה הישראלית. בדומה לפעילות של זוכרות ופרהסיה, חיזוק הזהות הפלסטינית תיתכן על ידי ההכרה, השימור והתיעוד של הזיכרון הפלסטיני. מתוך מקום מחוזק זה, שואפת הקבוצה להציע חזון ליפו העתידית – לרתום פעילות תרבותית אורבנית למען ריפוי ושינוי חברתי, קבלה של האחר, אינטראקציה ושיתוף.

ביבליוגרפיה:

גילרמן, ד' (2007). 100 מילים: פרויקט "דרך השפה" של קבוצת "פרהסיה" מחזיר את הטקסט הערבי לשכונת עג'מי. *הארץ: גלדיה*, 6 בנובמבר.

<http://www.jaffaproject.org/>

<http://zochrot.org/>